

Grochowski, Leonard

"Histoire de la pédagogie", Janine Assa, Arnould Clause, Maurice Debesse, Antoine Léon, Georges Snyders, Jean Vial, Paris 1971 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 18, 222-226

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HISTOIRE DE LA PÉDAGOGIE, par Janine Assa, Arnould Clause, Maurice Debesse, Antoine Léon, Georges Snyders et Jean Vial. „Traité des sciences pédagogiques”, t. 2. Publié sous la direction de Maurice Debesse et Gaston Mialaret. Paris 1971, Presses Universitaires de France, ss. 536

Francuska twórczość naukowa w zakresie pedagogiki wzbogaciła się w ostatnich latach o nową pozycję. Jest nią publikacja seryjna wydawana od 1969 r. pt. „Traktat nauk pedagogicznych”. Kolekcja ta, przygotowywana pod redakcją profesorów Maurice'a Debesse'a i Gastana Mialareta, zaplanowana została jako zbiór sześciu rozpraw obejmujących 1. problematykę wprowadzającą, 2. historię pedagogiki, 3. pedagogikę porównawczą, 4. psychologię wychowania, 5. socjologię wychowania, łącznie z zagadnieniami polityki planowania oświatowego, oraz 6. problematykę kształcenia nauczycieli i edukacji permanentnej. Seria ta, przeznaczona głównie dla nauczycieli wszystkich kategorii oraz studentów pedagogiki, stanowić ma kompendium wiedzy w zakresie dyscyplin pedagogicznych ze szczególnym uwzględnieniem ich podstaw naukowych. Ma stanowić bilans prowadzonych dotąd prac, badań i doświadczeń, które mają być punktem wyjścia dalszych poczynań w tej dziedzinie.

Interesujący nas tom drugi tej serii, poświęcony dziejom pedagogiczno-oświatowym, ukazał się w 1971 r. pt. *Historia pedagogiki*. Podzielony został na sześć rozdziałów, z których każdy obejmuje kolejne okresy historyczne, a mianowicie 1. Starożytność, 2. Średniowiecze, 3. Renesans, 4. XVII—XVIII stulecia, 5. Od rewolucji francuskiej do początków III Republiki i 6. Epokę współczes-

ną. Najwięcej miejsca poświęcono historii pedagogiki w epoce współczesnej, która zajmuje przeszło $\frac{1}{4}$ objętości pracy. Drugie miejsce zajmuje pod tym względem pedagogika Średniowiecza, a mianowicie $\frac{1}{6}$ część książki. Pedagogice Starożytności, Renesansu i okresu XVII—XVIII w. poświęcono tylko po $\frac{1}{6}$ objętości opracowania. Na przedstawienie natomiast tej problematyki w okresie od rewolucji francuskiej do początków III Republiki przeznaczono zaledwie $\frac{1}{10}$ część książki.

Sformułowany ogólnie tytuł pracy sugeruje, iż posiada ona charakter historii powszechnej, tymczasem z jej treści wynika, iż praca jest przede wszystkim historią pedagogiki zachodniej, a w dwóch ostatnich rozdziałach historią pedagogiki francuskiej. Problematyce bowiem rozwoju pedagogiki we Francji poświęcono $\frac{2}{3}$ rozdziału piątego i w zasadzie cały rozdział szósty, przy czym uwzględniony tu materiał porównawczy, ilustrujący analogiczne poczynania w innych krajach, nie podważa dominacji problematyki francuskiej.

Z metodologicznych uwag zamieszczonych we wstępie przez współredaktora i zarazem współautora książki, prof. M. Debesse'a, wynika, iż *Historia pedagogiki* posiada swój własny przedmiot. Główny akcent kładzie na przedstawienie rozwoju historycznego instytucji, doktryn i metod kształcenia (s. 5), przy równoczesnym uwypukleniu zarówno

myśli, jak i praktyki pedagogicznej oraz ich wzajemnych powiązań (s. 11). W ten sposób pojmowana historia tej dyscypliny prezentuje węższy zakres aniżeli historia wychowania, której zasadniczym przedmiotem są dzieje procesu wychowawczego we wszystkich jego formach. Różnice te jednakże występują często w minimalnym stopniu, stwierdza M. Debessé, dlatego historia pedagogiki pokrywa się zwykle z historią wychowania (s. 5). Tego właśnie typu pracą jest omawiana *Historia pedagogiki*, która prezentuje wszystkie podstawowe elementy historii wychowania, oświaty i szkolnictwa oraz historii myśli, teorii i praktyki pedagogicznej.

Sposób ujęcia tak szeroko pojętej problematyki w poszczególnych rozdziałach pracy ujawnia jednak pewnego typu zróżnicowanie. Wynika ono z tego faktu, iż omawiana historia jest pracą zbiorową, jest dziełem sześciu autorów, profesorów uniwersyteckich, którzy zachowując generalne założenia kolekcji wykazali dużą swobodę w zakresie selekcji i doboru materiału oraz zagadnień, jak i w zakresie interpretacji faktów i procesów. Z tego względu widoczne są w przedstawieniu poszczególnych okresów różne punkty widzenia autorów, które zmieniają się w zależności od tego, czy dany autor opierał w dużej mierze swoje studium na koncepcjach filozoficznych opisywanej epoki (Starożytność), czy akcentował rozwój i wpływ myśli pedagogicznej (Renesans, XVII—XVIII w.) albo czy poświęcał główną uwagę praktykom wychowawczym i metodom kształcenia (epoka współczesna), czy wreszcie koncentrował się w dużym stopniu na analizie ogólnych warunków historycznych prezentowanego okresu (Średniowiecze, Renesans). Zresztą jest rzeczą oczywistą, iż tego typu zróżnicowanie cechuje w większym lub mniejszym stopniu każdą pracę zbiorową.

A oto z kolei dalsze uwagi dotyczące przynajmniej niektórych zagadnień oświatowo-pedagogicznych, zaprezento-

wanych przez autorów poszczególnych rozdziałów pracy.

Na podkreślenie zasługuje najpierw fakt, iż wszyscy autorzy prezentują opinie i oceny oparte w dużej mierze na wynikach nowszych badań. Cytowana bowiem przez nich literatura zarówno w tekście, jak i zamieszczona przy końcu każdego rozdziału w wykazach bibliograficznych, stanowi w większości dorobek badawczy pedagogów lat powojennych. Są to w zasadzie prace autorów zachodnich, wśród których figurują dwie pozycje polskich autorów, a mianowicie artykuł K. Czajkowskiego pt. *Niektóre problemy wychowania zespołowego* („Nowa Szkoła”, 1962, nr 11), cytowany jedynie w tekście (s. 478), oraz praca B. Suchodolskiego, wydana w języku francuskim pt. *La pédagogie et les grands courants philosophiques*, Paris 1960, cytowana również w tekście (s. 230), jak i zamieszczona w wykazie bibliografii (s. 265).

Po wtóre autorzy dokonując doboru zagadnień wykazują dążność do wyakcentowania zarówno postępowych nurtów, jak i przełomowych momentów w prezentowanych okresach rozwoju pedagogiki. Jest to niewątpliwie pozytywna strona pracy, aczkolwiek zawiera ona również kontrowersyjne interpretacje faktów i oceny oraz pomija niektóre ważniejsze momenty, ustalone w historiografii.

W szczególności więc praca wiąże genezę i początki pedagogiki zachodniej z okresem starożytności greckiej i rzymskiej. Autorka tego tematu, Janine Assa, przedstawiając rozwój pedagogiki tego okresu w trzech etapach: greckim, hellenistycznym i rzymskim, zwróciła szczególną uwagę na ewolucję struktur organizacyjno-programowych kształcenia i wychowania oraz na wpływ, jaki wywierały w tej dziedzinie poglądy filozoficzne i pedagogiczne przedstawicieli myśli greckiej, w szczególności sofistów, Sokratesa, Platona i Isokratesa. Poglądom wymienionych filozofów autorka przypisuje najistotniejszą rolę w kształ-

towaniu się praktyki i teorii pedagogicznej Starożytności (s. 37—53). Wydaje się więc, iż jedynie marginalne uwzględnienie poglądów pedagogicznych Arystotelesa, Plutarcha i Kwintyliana powoduje pomniejszenie obrazu pedagogiki tego okresu.

Dalsza ewolucja pedagogiki, przypadająca na niemal tysiącletnie dzieje Średniowiecza, wyrażała dwa główne nurty, a mianowicie feudalny, sprzężony z formami kościelnego kształcenia i wychowania, oraz mieszczański, niezależny od wpływów kościoła. Punktem wyjścia tego okresu był Renesans karoliński. Autor tego rozdziału, Arnould Clause, prezentując poczynania oświatowe Karola Wielkiego i jego ministrów, które wyrażały się w zakładaniu szkół katedralnych i parafialnych, upatruje w tej akcji jedynie środek służący do „reformy intelektualnej kleru” (s. 120). Tymczasem wiadomo, iż kapitularze z lat 797, 801 i 802 wyraźnie żądały przyjmowania do szkół parafialnych wszystkich chłopców bez względu na ich przyszły wybór zawodu. Wprawdzie autor mówi o „ambicji” Karola w sprawie upowszechnienia oświaty i planach utworzenia powszechnej szkoły elementarnej (s. 138), lecz pomija zupełnie przytoczone kapitularze, które wyrażały nie tyle zamiary, ile były konkretną i pierwszą w Europie próbą w tym zakresie.

Odnośnie do szkolnictwa kościelnego autor wypowiada pogląd, iż reprezentowało ono typ kształcenia zawodowego, tj. religijnego, podporządkowanego głównie potrzebom kościoła (s. 141). Równocześnie odrzuca poglądy tych, którzy chcieliby upatrywać w szkołach parafialnych początki szkolnictwa elementarnego w nowoczesnym tego słowa znaczeniu (s. 138).

Uwydatnione z kolei ambicje oświatowe mieszczaństwa wyrażały się w nieprzerwanym rozwoju starorzemskich szkół municypalnych w miastach włoskich (s. 153—154), a zwłaszcza w zakładaniu nowych niemal we wszystkich większych miastach Zachodu, które po-

siadały praktyczny i świecki program kształcenia i były niezależne od kościoła. W tych dokonaniach oświatowych burżuazji upatruje autor zaczątek rewolucyjnych przemian XX w. (s. 156). Początki zaś szkolnictwa elementarnego widzi w szkołach miejskich przeznaczonych dla warstwy plebejskiej, które nazywano „szkołami czytania” lub „szkołami rachunków”, lub „szkołami niemieckimi”, ponieważ najbardziej rozwinęły się w rejonach niemieckich (s. 158—159).

Na uwagę zasługuje również przedstawiony problem genezy i rozwoju pierwszych uniwersytetów średniowiecznych. A. Clause zdecydowanie opowiada się za świeckim rodowodem tych instytucji powstałych na terenie Włoch i Francji (s. 162).

Przemiany, jakie dokonały się w świecie pod wpływem Renesansu oraz reformacji i kontrreformacji, wywarły również wpływ na rozwój pedagogiki. Spowodowały one istotne przeobrażenia zarówno w strukturach organizacyjno-programowych kształcenia i wychowania, jak i w dziedzinie myśli i teorii pedagogicznej, spowodowały też wytworzenie się nowego nurtu w pedagogice, określonego mianem renesansu pedagogicznego. Nowy ten nurt wyrażał się, w świetle trafnej charakterystyki kolejnego autora pracy, Maurice Debesse, w pojawieniu się kolegów zarówno jezuickich, jak i protestanckich (s. 196), w postulowaniu kształcenia świeckiego i bardziej dostosowanego do potrzeb społecznych i ekonomicznych, we wprowadzaniu wychowania moralnego w miejsce religijnego oraz w dążeniu do przekształcenia zakładów oświatowych w instytucje publiczne (s. 200—201). Renesans pedagogiczny oznaczał wreszcie powstanie nowych teorii i myśli pedagogicznej (s. 204—206).

M. Debesse przedstawiając ten okres skoncentrował się przede wszystkim na omówieniu rozwoju teorii i myśli pedagogicznej i wpływu, jaki wywarły one na praktykę kształcenia i wychowania.

Na podkreślenie zasługuje uwypuklenie postępowych poglądów pedagogicznych socjalistów utopijnych, w szczególności poglądów Tomasza Campanelli i Tomasa Morusa, które wyrażały tęsknotę za lepszym światem przybliżanym przez doskonalsze wychowanie (s. 206).

Następny okres rozwoju pedagogiki zachodniej, przypadający na XVII i XVIII w., oznaczał w ujęciu kolejnego autora książki, Georgesa Snydersa, narodziny i ukształtowanie się szkoły i pedagogiki „tradycyjnej” i zarazem pierwsze próby podejmowanych reform oświatowych, inspirowanych przez przedstawicieli nowych koncepcji pedagogicznych. We Francji decydującą rolę w tej dziedzinie odegrał J. J. Rousseau, w innych krajach zachodu przede wszystkim W. Ratke i J. A. Komeński oraz J. Locke i E. Kant. Największe znaczenie przypisuje autor Komeńskiemu, który tworząc fundamenty pod budowę szkoły „tradycyjnej”, równocześnie wytyczał nowe drogi jej rozwoju (s. 305).

Wydaje się jednak, iż pominięcie przez autora postępowych poglądów pedagogicznych francuskich filozofów-materialistów, Helwecjusza i Holbacha, oraz projektów i planów oświatowych angielskich przedstawicieli, m. in. W. Petty'ego, G. Winstanleya i J. Bellersa, pomniejsza obraz pedagogiki zachodniej tego okresu. Co więcej, wzmiankowany tu casus Polski jako przykład utrzymującego się w połowie XVIII w. jedynie systemu tradycyjnej oświaty z łaciną i retoryką, bez najmniejszej uwagi o próbach podjętych już w tym czasie reform (Collegium Nobilium i Szkoła Rycerska — s. 303), zniekształca obraz polskiej rzeczywistości edukacyjnej. Pewnym jedynie wyrównaniem tego braku jest zamieszczona w wykazie literatury praca A. Joberta, poświęcona KEN, pt. *La Commission d'Éducation Nationale en Pologne 1773—1794*, Dijon 1941 (s. 330).

Rozdział piąty, poświęcony historii pedagogiki w okresie od rewolucji francuskiej do początków III Republiki, ogranicza się w głównej mierze do przed-

stawienia problematyki francuskiej. Autor, Antoine Léon, prezentuje najpierw przemiany, jakie dokonały się w strukturach organizacyjno-programowych kształcenia na szczeblu początkowym, średnim i wyższym. Nowym akcentem w historiografii francuskiej jest zamieszczona krótka wprawdzie charakterystyka dokonań oświatowych Komuny Paryskiej, jak i zaznaczony jej częściowy wpływ na prace III Republiki (s. 344 i 345).

Omówione następnie trzy nurty ruchu pedagogicznego we Francji w XIX w., określone przez autora mianem „tendencji nowego wychowania”, wyrażały się w zapoczątkowanych pracach w dziedzinie psychologii wychowawczej i pedagogiki eksperymentalnej oraz, co stanowi również novum, w koncepcjach wychowania integralnego, formułowanego przez ruch robotniczy i socjalistyczny. Na podkreślenie więc zasługują przedstawione, wprawdzie bardzo syntetycznie, poglądy Karola Fouriera, Wiktora Considéranta i Karola Marksa (s. 369—371), które nie zawsze znajdują miejsce w burżuazyjnej historiografii pedagogicznej.

Najwięcej miejsca poświęcono w pracy na przedstawienie historii pedagogiki w epoce współczesnej. Zajmuje ona na 173 stronach przeszło $\frac{1}{4}$ objętości książki. Przedstawiona problematyka dotyczy jednakże w zasadzie Francji, przy równoczesnym uwzględnieniu niektórych analogicznych dokonań w innych krajach. Jean Vial, autor tego interesującego studium, skoncentrował się na uwypukleniu przemian, jakie dokonały się na trzech płaszczyznach życia pedagogiczno-oświatowego Francji w XX w., a mianowicie w zakresie celów kształcenia i struktur organizacyjno-programowych (magistrocentryzm) następnie w zakresie stosowanych środków pedagogicznych, stanowiących czynniki zewnętrzne owych przeobrażeń (i obejmujących dziedziny technopedagogiki, psychologii wychowawczej i socjologii wychowania) oraz w zakresie używanych technik pedagogicznych (w dziedzinie nauczania i posługiwania się odmianami

języka, w dziedzinie zajęć „pobudzających” i zajęć „ekspresji i twórczości”). Studium to obejmujące tak szeroko ujętą problematykę oświatowo-pedagogiczną jest jedną z pierwszych prób syntetycznego opracowania tej problematyki dotyczącej Francji.

Ponadto na podkreślenie zasługuje zamieszczony materiał porównawczy dotyczący innych krajów zachodnich, w tym również krajów północnoamerykańskich oraz częściowo socjalistycznych. Doświadczenia, osiągnięcia i eksperymenty pedagogiki i oświaty radzieckiej autor zasygnalizował za pomocą 11 wzmianek, a polskiej za pomocą 3 uwag. Wreszcie cenny jest kilkustronicowy passus, któ-

ry daje syntetyczny przegląd najważniejszych badań i eksperymentów pedagogicznych w świecie (s. 498—504).

W sumie omówiona praca stanowi interesujący podręcznik uniwersytecki historii pedagogiki zachodniej, a w partiach końcowych — pedagogiki francuskiej. Nie podważa jej wartości fakt, iż prezentuje zróżnicowane ujęcia problematyki. O jej wartości świadczą zaprezentowane nowsze wyniki badań postępowe nurty oświatowo-pedagogiczne oraz nowa próba syntetycznego opracowania tej problematyki obejmującej czasy najnowsze, aczkolwiek dotyczącej tylko Francji.

Leonard Grochowski

Jan Amos Komeński, PAMPAEDIA. Wstęp i komentarz Bogdan Suchodolski. Wrocław 1974, Ossolineum, ss. LXV + 297

Biblioteka Klasyków Pedagogiki powiększyła się o nowe, dotąd prawie nie znane dzieło J. A. Komeńskiego pt. *Pampaedia*. Jest to pierwsza w języku polskim edycja oparta na czeskim wydawnictwie z 1966 r. o oryginalnym tytule: *De rerum humanarum emendatione — consultatio Catholica*.

Odkrycie tej niezwykle wartościowej i interesującej pozycji, która dziwnym zbiegiem okoliczności pozostała w rękopisie po czasy współczesne, ma istotne znaczenie dla poszerzenia dotychczasowej wiedzy o tzw. pansoficznym systemie społeczno-pedagogicznym Komeńskiego. Pansofia bowiem ulegała stałej modyfikacji wraz z procesem dojrzewania jej autora i w praktyce nie została zakończona. *Pampaedia* nie jest więc dziełem samoistnym, lecz czwartym z siedmiu zaplanowanych pansoficznych tomów, które w całości miały tworzyć syntezę wiedzy pożytecznej. Książka jest pedagogicznym przewodnikiem ukazującym realizację założeń pansofii. Jest w niej zawarta niezwykle oryginalna koncepcja wychowawcza głosząca wielki program „naprawy ludzkiego świata”, ucząca człowieka „rozumnej postawy wobec życia”

ukazująca metody i środki skutecznie wiodące do jej realizacji. Już sam tytuł dzieła *Pampaedia*, co oznacza wszech-oświecenie, wprowadza czytelnika w tę problematykę. Jej myśl przewodnią stanowi postulat powszechnej edukacji ujętej w troistą formułę nauczania wszystkich, wszystkiego i wszechstronnie w celu odzyskania i rozwijania człowieczeństwa, utraconego wskutek wielowiekowego pogrążenia ludzkości w otchłani niewiedzy. Realizacja tego postulatu winna być sprawą całego życia ludzkiego. W ten sposób po raz pierwszy w dziejach pedagogiki Komeński wysunął i uzasadnił tezę kształcenia permanentnego. Charakteryzuje ją postulat obowiązkowego wychowywania człowieka od momentu poczęcia aż do śmierci.

Jest to centralny problem *Pampaedii* i zarazem bardzo nowoczesna koncepcja wychowawcza zmierzająca do jednego celu: do wyzwolenia człowieka z sidiel niewiedzy, do wyprowadzenia go z ciemności do „przyobiecanej światłości”, tj. do „prawdziwie ludzkiego świata”. Głęboki humanitaryzm i umiłowanie człowieka oraz ufność w jego nieograniczone możliwości — elementy tak charak-